

ПРАЗНИКЪТ, ЕКСЦЕСЪТ И ПРОБЛЕМИТЕ НА БЪЛГАРСКАТА СРЕДА

*Проф. Богдан Богданов,
Председател на съвета на настоятелите на НБУ*

България е дял от европейското пространство. Но по ред исторически причини европейските елементи в днешната ни култура изглеждат неразвити. Тази неразвитост е проявена в монотонното ни градско всекидневие. Макар и европейско по външни прояви, то далече не е лабиринт от възможности за роли и излази. Българската всекидневност продължава да пази образа на делника от традиционното общество в това, че е крайно непразнична и разделяща разсеяните в битовите си действия хора.

Същевременно липсва естествената солидарност, свързвала хората в старите общества и компенсирала откъснатостта им. Силно атомизиран и несклонен да се сдружава в малки общности за свършване на работа, съвременният българин изпитва остро традиционната нужда от символични празнични оцелостявания на пръснатия свят. Нуждата се усилва допълнително поради разрушаването на системата на старите градски празници. Така, освен без празнични излази, гражданинът у нас няма друг хоризонт, освен властна-

та всекидневна стихия на безпроблемната отделеност на нещата.

Преходното време след 1989 г. разбърка старите класификации, приближи и смеси нещата, които по-рано бяха отделени. Развиха се и форми на лично празнуване, всекидневието се опразничи в известна степен. Независимо от все още неразвитата стопанска самостоятелност и продължаващата зависимост от държавата, българският ден не е същият, какъвто беше преди промяната. Но се яви нов проблем - силното разминаване между действително ставащото и съзнанието за него. Безпроблемното пасивно пребиваване в живота продължава да бъде силна стойност за съзнанието. Дори живеещите по-активно се поддават на носталгията по сигурността на непроменящата се достатъчност.

По принцип при сегашните условия на по-инициативен живот хората би трябвало да проявят активност в търсенето на лични и групови излази от твърдото непразнично всекидневие. Но това не става лесно. Повече са неуспяващите, които между другото са изложени на двата ос-

новни заместителя на липсващото празнуване - депресията и актовете на реален излаз от нехаресваното всекидневие. Те са зависими един от друг. Депресията мотивира реалното отиване другаде, но и търсенето на изход в агресия към нехаресваната среда. Нуждата от празник, съединена със здравия разум на твърдата всекидневност, избива в страх от агресия, но също и в един вид събитийно възприемане на живота като низ от нарушения и издевателства. Хрониките на вестниците с висок тираж у нас поддържат този вкус, който напомня настървението и страха от струпаните по стъгдите за екзекуция тълпи в ренесансова Европа. Гладът за изстъпление без наличието на регламент за символично то му изживяване подготвя действителната престъпност. След като има зрители, се намират и актьори. И едните, и другите са не само реални, но и символични същества. Останали без регламент за символично освобождаване от напреженията на деня, повечето се поддават на пасивната форма на противопоставянето на всекидневността с нормално повишаване на интереса към актовете на абруптно разкъсване на границите ѝ, докато малцина - крадците, убийците и изнасилвачите, осъществяват това в екстрема на реалното престъпване.

Но не са толкова много дори онези, чиято душа се е поддала на глада за екстремни събития. И ако определени вестници не знаят, че експлоатират формулата за сюжета на трагедията според Аристотел и пребивават във времената на Софокъл и Шекспир, това не се отнася за всички печатни издания. Естествено е високите постановки на културата да се допълват от по-ниски. Въпросът е ниските да си останат на мястото и да не придобиват стойност на представителен дискурс за цялата действителност.

Във всеки случай празникът обзема и разслоява нашето всекидневие. За човека става възможно да се въздигне в "героизма" на обществената роля, както и да се отърве от скуката на чиновническото съществуване във вълненията на бизнеса. Колко възможности за попадане в интимни и по-частни пространства! Имам предвид и самотните празнувания, преживяванията на литературни текстове, доброто философстване и научното дирене, но и влизането в уютни места за прекарване с близки, разнообразните вечерни празнувания преди дълбокото коригиране на личността в свободата на съня.

Продуктивното разнообразяване на деня има положителни последствия и в празничната зона на изкуството. То се освобождава от прекаленото разделяне на ниши. Увеличават се празничните изисквания на публиката, творците се насочват към текстове и артефакти, способни да атакуват изхабените роли на деня и да помагат да се връщаме към тях омекотени и усиления. Би било безразлично какви ще са тези артефакти - наши или чужди, принадлежащи на народното или на високото градско изкуство, ако живеехме в "разразили се" европейски условия на живот.

От друга страна, отделният човек все още не се справя със своите празнувания и несъмнено има нужда да овладее избора от празнични действия, с които разполага българската среда. Чуждеенето на света към нас има и обратната страна на нашето чуждеене към света, на свой ред подплатено от чуждеенето ни към близкия свят, в който живеем. То е проявено по особен начин в етикетното регорично разбиране на своето. Може би най-етикетното ни твърдение е, че светът ни е един и в миналото, и сега.

Докато той е по-скоро двоен. Светът ни продължава да следва структурата на

по-ранната европейска съвременност, дележа на градска и селска среда. Живеем в две отделни зони - по островите европейска съвременност в по-големите градове и в хинтерланда на селото. Макар и да не са разделени със стена, тези зони са ясно противопоставени като съжителстващи съвременност и минало.

Ето и парадоксът. Градският живот у нас се оказва в един момент безпразничен и заплашен от скуката и разпиляването на хората в едно лошо всекидневие, докато поради принципната си отделеност селският живот изстъпи като пазител на стари празнични жестове, сред тях и на удивително древни форми на оргиазъм. Не искам да кажа, че българската селска култура е нещо цялостно. Също като градската тя мъкне много времена. Но третирано като минало, бедно и незасегнато от пресата на европейската съвременност, нашето, и изобщо балканското село, консервира древни елементи на традиционна празничност, които са между редките примери за трайно историческо оцеляване в европейския континент.

Няма значение, че са предмет на национално гордесе. Въпросът е дали ни принадлежат? Имам предвид съвременното усвояване на българския песенен и словесен фолклор, на театралността на коледарството, на кукерските игри и нестинарството.

Като един вид усвояване на фолклорната ни култура можем да възприемем прозата на Йордан Радичков. Проблемите на съвременния българин се изпитват в нея недидактично от образите и ценностите на миналото. Това сдвояване на минало и съвременност е още по-ефикасно в театралните творби на Радичков. Традиционен механизъм за ексцентричен излаз от всекидневния свят, за проектиране

на друг свят с оглед на някаква обнова или цялост, театърът е най-подходящият носител на фолклорните послания на писателя.

Има и по-съвременни опити. Модерният български театър преобразува на сцената традиционни поведения на гласа и на тялото, дълбоко различни от изхабените всекидневни жестове и поради това способни да служат за извеждането на актьорите, а после и на зрителите от лошата очевидност на всекидневието. Такъв характер имат и композициите на Милчо Левиев, който свързва фолклорното и джазовото музициране. Не знам дали не е още по-добър пример в тази посока изстъплената народна свирня с джазова импровизация по сватби и панаири на трупата на Ибрям? Символичната ѝ ефикасност свързва стари форми на общуване и съвременна нужда от екстремност на отпуснати гласове и играещи тела.

Нещо подобно става на февруарския кукерски фестивал в Перник. Нижещите се една след друга дружини от разни села на България, подтикнати от състезанието и опрени на формите на древния оргиазъм, постигат и истински сегашен ексцес. Странните маски от кожа и дърво, гегите с ластари напомнят изображенията по керамични съдове от VI век пр. Хр. Но думата не е за опазилата се дегизировка и напомнящия атическите Антестерии сценарий, а за съвременните вариации, за количественото нарастване на украсата и нахлуването на образи от други традиции. Те изглеждат на място, защото реализират старата постановка за живота, която изисква човекът да съдържа всекидневните си изблици, за да изпита силна радост в хода на колективното освобождаване от тях по време на празничната мистерия. Макар и да е за нещо определено, фабу-

лата ѝ е толкова увличаща с преобръщането на ролите и грубостите си, защото е символичен разказ за всичко. Същата постановка за живота е управлявала и древния дионисизъм. Затова ни изглежда, че съвременните кукери се държат като дионисови спътници. В екстаза от дрънчащите хлопатари и свирнята на зурните и не без помощта на алкохола те се отдават на удоволствието на празничното объркване на жизнените стойности в пародийното космизиране на бита и представянето на живота наопаки - на литургията проклятие, побоя бабуване и травестното изпитване на разликата между мъжкото и женското. Празничната стратегия на старогръцката драма не е особено различна. Театралните представления в Древна Атина с карнавалното преобличане на актьорите, с излиза в един висок или преобрънат свят и изпадането в езиков екстаз, който личи от текстовете на Есхил и Аристофан, са следвали същия жизнен тип, проявен и в кукерските игри.

Въпросът е, че високото изкуство на фестивала в Дионисовия театър в Атина не е било отделено от селските атически Антестерии. Докато в случая с кукерите и при други проявления на българската народна култура, оргаистичният празничен опит не достига до глухата градска съвременност, станала такава не защото е европейска, а защото образците на европейския живот са се пренасяли в нея набързо и комплексирани от един градски човек, който е пазел селското си здравомислие, но е бил загубил механизмите на селското изстъплено празнуване.

И все пак кукерството не е замръзнало празнуване. Постановката му не е преминала другаде, но е жива. Струва си да се опитаме да я отворим към днешното живеене. Една от възможностите е фестивално представяне на селските кукерски дружини да прерасне в панаир. В зоната на панаира кукерското "изстъпление" може да се свърже с други представления, не непременно народни, а защо не и с обикновения екстаз на размяната на стоки. Кукерските дружини са игрови общности, споени от колективна амбиция за изява в хода на празничното общуване, но и общуването при търговия развива амбиции за изява, въздействие и промяна. Удоволствията от влизането в роля и от отдаването на размяна могат да се съберат в общ символен рѐд.

В този възможен проект би се проявила модерната европейска грижа формите на миналия живот и на старата празничност да не се оставят неусвоени. Модерният европеец не се измъква от миналото, като го забравя или го складира в музеи. Той го трупа, за да го върне на ставащия все по-жизнен живот, който има амбицията да бъде цял и да познава по ефикасен начин протеклото време, за да се предпазва от изненадите на бъдещето.

Така че грижата не е за традициите, а за достигането до живота, който се живее отдавна, и то не за да останем в уютата му, а за да се откъснем от него, когато се наложи, без да ни спира носталгията по повърхностно разбираното минало.